

Key words: discourse of economy, precedent metaphor, precedent name, precedent situation, precedent text, precedent utterance.

УДК 811.161.1/.2'367.332

Надія ТАТЬЯНЧЕНКО

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО
ВИСЛОВЛЮВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОСТОГО
ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ)**

В даній статті розглядається питання функціонального і семантичного аналізу простого односкладного речення в початковому мовленні, а також визначаються семантико-синтаксичні і лінгвістичні особливості їх вживання в реченнєвій діяльності студентів на нейтральному та науковому рівнях висловлювання.

Ключові слова: зміст, смисл, компонент, функція, конструкція.

Актуальність даної статті спричинена дослідженням нових підходів до активізації мовленнєвої діяльності студентів - нефілологів вищих навчальних закладів, зумовлених їхніми функціональними, професійними та комунікативними особливостями щодо організації всього навчального процесу. Об'єктом статті є виявлення функціональних особливостей мови щодо різновидів структури простого речення як засобу формування суб'єктами учіння висловлювання у науково-навчальному процесі мовлення. За мету у статті поставлено визначити функціонально-семантичні закономірності формування мовленнєвих реченнєвих структур як навчальних висловлювань. У зв'язку з цим у викладі основного змісту статті закладено наступні завдання: 1) з'ясувати, що мова – це не тільки засіб спілкування, а й науково-навчальний стиль мовлення, який потребує певних закономірностей його організації. 2) Проаналізувати основоположні механізми трансформування реченнєвих конструкцій - висловлювання щодо стилістичних норм їхнього використання в початковому процесі.

Поняття «науковий стиль» як функціональний різновид літературної мови за своїм змістом орієнтує носія мови на пізнавально-інформаційні процеси щодо будь-якої науки та освіти.

Мова, яка об'єднала суспільні, природничі, технічні та інші сфери людської діяльності, за своїм змістом і формою повинна бути, в першу чергу, книжною за її лексичним наповненням; логічною за викладом інформації; класифікаційною щодо використання абстрактних понять, формулювання дефініцій, опису наук тощо.

Мовне оформлення наукового викладу видозмінюється залежно від жанру твору, але загальна вимога щодо змісту та функції його – це реалізація наукової інформації та відповідного їй того чи іншого повідомлення. Звідси, залежно від конкретних завдань і умов отримання чи надання певної інформації мовний «науковий стиль» виокремлюється за кількома різновидами: «власне (суто) науковий стиль», науково-популярний, науково-публіцистичний, науково-навчальні підстили або жанри тощо. Кожен із цих різновидів має свої номінативно-виражальні засоби поряд із засобами, спільними для наукового стилю в цілому, тобто для кожного з підстилів є характерним не однакове співвідношення спеціальної книжної і загальнонавчальної нейтральної лексики, а також для різних жанрів стилю характерні свої прийоми логічної аргументації, доведення тощо. Таким чином, специфіка терміносистем у кожній галузі знань спричиняється до створення спеціальних мов, зрозумілих фахівцям тільки певної галузі [10, с. 372; 11, с. 9-10].

Отже, функціональний підхід до фахового спрямування мовлення визначає і організацію кожного конкретного навчального процесу. Навчально-науковий стиль мови при цьому є не лише провідним стилем навчального мовлення, що обіймає всі фахові дисципліни, а й таким, який домінує розвиток інтелекту суб'єктів навчання, значно активізує їхні пізнавальні можливості. Як зазначає Л.С.Виготський, «мовлення – це перш за все засіб соціального спілкування, засіб висловлювання і розуміння», тобто в мовленнєвій діяльності він вбачає можливості соціального становлення людини і всіх її пізнавальних сил [12].

Функціональні вимоги щодо організації навчального мовленнєвого спілкування в цілому і до певного окремого фаху, тобто мови спеціальності, відповідно активізують у студента процес формування конкретного висловлювання з використанням тих знань, тих мовних одиниць, які є актуальними і відповідними щодо конкретної поставленої задачі. Будь-яке навчальне

мовленнєве вміння передбачає вільне володіння граматичним матеріалом в процесі формування певного фахового висловлювання, що сприяє активізації його мисленнєвої діяльності, за якої студент повинен вміти логічно викласти змістовий матеріал, використавши при цьому новий вивчений, і залежно від навчальної ситуації, згадати старий, набутий раніше.

Таким чином, формування студентом певного фахового висловлювання здійснюється переважно на тлі навчального тексту, тобто підручника, та відповідної навчальної літератури. В науковій літературі текст розуміється не тільки як монолог, в його усній і письмовій формі, але й як діалогічний дискурс. Іншими словами, «будь-який вербальний витвір, що задовольняє текст в широкому контексті комунікації, відаючи пріоритет діяльнісному підходу, тобто ролі суб'єкта мовлення і його адресата, розуміючи у зв'язку з цим механізм мови як триєдність основостверджуючих одиниць – мовленнєвих дій і текстів» [13, с.58], а також як такий, що на рівні навчального спілкування «імітує будь-яку сферу спілкування» [14, с.44-45], - з'ясовується вченими як поняття текст (висловлювання).

Підсумовуючи результати наукових досліджень щодо мовленнєвих процесів у навчальній діяльності студента, можемо прийти до висновку, що навчальне висловлювання як одиниця мовленнєвого утворення «може структурно й семантично збігатися з реченням у випадку відповідності його щодо позиційної схеми речення, проте (речення) - висловлювання занурене у відповідну ситуацію мовлення, отримує додатковий прагматичний і модальний компонент. Такий підхід до висловлювання є функціональним і впроваджувався празьким лінгвістом В.Матезіусом» [15, с.62].

Звідси, висловлювання – це конкретна реалізація в ситуації мовлення речення як одиниці мовлення – інваріанта. Речення як моно – або поліпредикативна одиниця репрезентується в мовленні певною кількістю варіантів – висловлювань, що, як правило, отримують додаткові смисли, пов'язані з намірами мовця й іншими параметрами комунікативної ситуації в процесі певного фахового спілкування. Оскільки організація навчальної діяльності студентів будь-якого наукового фаху передбачає формування у них не тільки системи лінгвістичних знань, а й практичного оволодіння ними, тобто вміння й спроможність суб'єкта учіння викласти стисло і

зрозуміло головну думку щодо певного завдання, спрямовує студентів на використання і відпрацювання ними тих реченнєвих структур як висловлювань, які б найбільш стисло і влучно задовольняли їх у сферах діалогічного чи полілогічного навчального спілкування.

Виходячи з того, що головною мінімальною одиницею у формуванні висловлювання або тексту є просте речення, а також, враховуючи стилістичну диференціацію навчально-наукового матеріалу в цілому, ми зупинилися на аналізі простого односкладного речення як елементарного, так і реального, яке на смисловому рівні переважно співвідноситься з підметом або присудком двоскладного речення. Семантична особливість таких реченнєвих структур полягає в тому, що в певному навчальному висловлюванні думка репрезентанта того чи іншого мовленнєвого викладу і реципієнта, який сприймає повідомлення, є більш конкретною, стислою і не деталізованою. В цьому в основному з'ясовується суттєва перевага односкладних речень над двоскладними, що є разом з тим типовими для наукового стилю мови, оскільки у складі простого речення є тільки один предикативний центр, на якому й зосереджується висловлювання. Згорнутий текст, на відміну від формування його засобами двоскладних або складних речень, прискорює темп повідомлення та полегшує його сприйняття на свідомому рівні.

Наприклад, трансформація складного речення в просту реченнєву конструкцію підкреслює вищевикладену тезу про те, що найпростіший виклад думки інтенсифікує і конкретизує навчальний процес: *Для того щоб успішно скласти екзамен, необхідно до них добре підготуватися. - Для успішного складання екзаменів необхідно добре підготуватися.* Просте речення як похідне від складного (в нашому випадку - складнопідрядного) більш вдало відповідає книжному стилю мови, оскільки складні речення є переважно типовими для розмовного, художнього, публіцистичного стилів мови, і, виходячи, з нашого прикладу, завдячуючи його трансформу – віддієслівному іменникові процесу (складати) – *складання*, висловлювання зазвучало динамічніше і впевненіше. Або ж: *На нараді, що щойно відбулася, йшлося про те, як позбутися сил, які перешкоджають розвитку машинобудування.*

– *На щойно проведеної нараді йшлося про усунення перешкод у машинобудуванні.*

У сучасному мовознавстві просте речення як інваріант, зокрема, односкладне, досліджується вченими-лінгвістами в комплексі трьох його основних ознак: форми, значення і функції. Визначення структури речення у співвідношенні “зміст - форма” здійснюється шляхом аналізу чотирьох його аспектів: власне-семантичного, семантико-синтаксичного, формально-граматичного і комунікативного, які у взаємодії між собою створюють реальне речення як мінімальну одиницю мовлення (тексту) і максимальну одиницю мови.

Компоненти власне-семантичної структури речення (предикатно-аргументна основа) є найбільш глибинним ярусом щодо всієї структури речення, і звідси власне-семантичний центр структури становить логічну основу мовної одиниці при всіх її модифікаціях. Отже, “яких би модифікацій (згортання, еліпсису тощо) не зазнавало речення в мовленні, завжди можна встановити його логічну першооснову, яка існує в конкретній мові в різних його формах” [1, с.125].

Звідси, формою власне-семантичної конструкції речення є його семантико-синтаксична структура, на тлі якої визначаються її компоненти як складові плану організації мовленнєвої конструкції. З’ясовуючи аналіз речення в такий спосіб, визначаємо, що форма структури є її граматичним засобом у побудові певної мовленнєвої одиниці, і відтак, поверхнево-синтаксичний рівень, або ж формально-граматичний, з одного боку має протиставлятися семантичному, смислового рівню, а з іншого, як граматичний засіб вираження семантико-синтаксичної структури, складає з ним єдине ціле.

Для реченнєвої структури як змістової мовної одиниці головним її призначенням, як уже зазначалось, є здатність певних мовленнєвих конструкцій до повідомлення, інформації, у відповідності до смислового навантаження апарату його глибинних складових, за якого дана структура здатна до її функціонального використання.

Пошук лінгвістами нових підходів до аналізу реченнєвих структур, а саме, з боку їхньої семантико-синтаксичної організації, сприяло дослідженню простого речення в сучасному мовознавстві

як розуміння його змісту, поданого в узагальненому, типізованому вигляді і накресленого конкретною формою. Звідси співвідношення семантичного і формального в структурі речення значною мірою спрямовується вченими на семантичну інтерпретацію формальних схем речення.

Формально-синтаксичний аспект розгляду структурної одиниці простого речення у комплексі інших відносно незалежних підсистем – семантико-синтаксичного і комунікативного – найбільшою мірою співвідноситься з відповідним формально-реченнєвим зразком, реченнєвою моделлю, структурною схемою. Найсуттєвіша особливість формально-синтаксичного аспекту простого речення полягає в тому, що з боку формальної його організації конкретна синтаксична структура є автономною й самодостатньою, на відміну від семантичного моделювання цієї структури, тобто, утворене речення “для визначення синтаксичних зв’язків і реченнєвих компонентів формального типу не потребує якихось (зовнішніх щодо внутрішньої структури речення) показників” [2, с.56].

Наприклад, речення *Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна.* (І.Франко), - *Внеси зміни до проекту,* - навіть в ізольованому вигляді має виразну формальну будову. Доказом цього явища є те, що дані конкретні мовні структури (художній та науковий мовні стилі), сформовані на основі предикативного зв’язку, тобто обов’язкових компонентів - головних членів речення в часово-особових формах дієслова та опосередкованих компонентів: *сон, собі, зовсім, зміни, проект,* – що є наслідком поширення елементарної структури речення, його ядра “*не тривожся, не збавляй, внеси*”, і на рівні певної інформаційно-сислової ситуації відповідає її змісту і формі.

Таким чином, наведена ілюстрація підтверджує думку про те, що для з’ясування формально-синтаксичної організації простого речення не постає потреби виходити за межі його внутрішньої реченнєвої структури, оскільки за категорією предикативності речення в його модально-часовому вимірі, в характеристиці дії щодо її реальності, ірреальності, відповідності здійснення процесу до моменту мовлення тощо, - формально-синтаксична організація даної мовленнєвої одиниці значною мірою окреслює її семантико-синтаксичну модель.

Відтак, семантико-синтаксична мовленнєва структура найтісніше співвідноситься з формально-граматичною організацією та семантичним змістом речення як системою відношень предикатних і не предикатних знаків, пов'язаних з реалізацією позамовної дійсності, що відображається в реченні та її семантичній моделі – пропозиції.

У сучасному мовознавстві дослідники синтаксичної семантики простого речення визначають його з опорою на визначення предиката та його валентності, тобто “ядра” речення (відмінкова граматика Ч.Филлмора), та синтаксичних компонентів, кількість яких з'ясовується предикатом у відповідності до позначення ним предметів та їх семантичної ролі в ситуації, визначеній змістом і формою речення [2; 3, с.93-99].

Так, у реченні *Щось не спить ся серед ночі сиротиньці* (П.Грабовський) – ядро семантико-синтаксичної структури «*не спить ся*» відтворює відрізок ситуації, в якій семантичний суб'єкт на смисловому і логіко-комунікативному рівні вказує на реального носія стану, який в даній мовленнєвій конструкції як носій стану, є підметом, що в реченні виражається другорядним членом у давальному відмінку, *сиротиньці*.

Як зазначає В.Г.Гак “в російській мові є характерною тенденцією виражати реальний суб'єкт другорядним членом речення – *У него неприятности. Ему холодно*, що пояснюється, як підкреслює автор, особливістю російського синтаксису: використання безособових і недієслівних конструкцій, намагання оформити рему як підмет, якщо навіть вона і не збігається з семантичним суб'єктом. Речення, в якому закладено обидва елементи, є двочленним – диремою. Рема завжди є наявною у висловлюванні, в той час як тема, що є відомою учасникам ситуації як частина інформації, може бути опущеною. Так творяться одночленні речення монореми” [4, с.217, с.226].

Українське, як і російське, односкладне речення (близько споріднені мови) - це тип простого речення, в якому предикативний центр співвідноситься в залежності від його форми з підметом або присудком. Іншими словами, односкладне речення складає периферію простого речення, формально-граматичний центр якого не диференціюється на підмет або присудок.

Предикативний зв'язок в односкладних реченнях проявляється в усіченій формі, що з'ясовується за формально-синтаксичним оформленням ядерного компонента в граматичних категоріях часу і модальності [2, с.228].

Своєрідність односкладних реченневих структур, теорія яких була вперше досліджена російським вченим О.О.Шахматовим, викликала і продовжує викликати інтерес у лінгвістів щодо їх класифікації, кваліфікації, семантико-синтаксичних особливостей тощо. Природа односкладних речень, в яких позиція одного з головних членів речення є незайманою, а на смисловому рівні вона визначається найчастіше конкретно обумовленою, свідчить про наявність носіїв предикативних ознак. Конструкції, в яких зафіксовано “нульовий”, “імпліцитний”, “логічний” суб'єкт, переважно співвідносяться в сучасній лінгвістиці з двоскладними реченнями (В. Г. Гак, Н. Ю. Шведова, Г. А. Золотова, В. А. Белошапкова, Т. П. Ломтев, П. О. Лекант, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський, А. П. Загнітко та інші).

Так, семантико-синтаксичні конструкції з нульовою формою присудка або підмета на формально-синтаксичному рівні класифікуються вченими як неповні речення, а з іншого боку, на смисловому тлі, в них вбачаються семантично повні речення і визначаються як “еліптичні” [3, 103-104]. Відсутність лексично вираженого присудка або підмета пояснюється самою структурою речення, в якому один із них поєднується на смисловому рівні формою координації з лексично невираженим іншим “нульовим” головним членом речення, або ж з'ясовуються за формою керування другорядних членів речення нульовим присудком у разі його формальної невизначеності. Наприклад, структурно неповне і семантично повне речення за своїм змістом, а точніше за семантикою і формою залежності обов'язкових другорядних членів: *А сам – рюкзак на плечі, ціпок у руки та й – від села до села (А.Головко), - Наше завдання у розвитку інфраструктури міста* - свідчить про формальну невизначеність присудка в цій структурі, яка разом з тим встановлюється тільки за семантикою всього речення. В іншій ситуації, що виражається простим безособовим реченням: *Бо тут треба було певної вже кваліфікації. А найголовніше – поважності (Остан Вишня), в*

ускладненій його частині: *а найголовніше – поважності*, - легко розпізнаються формально невизначений предикат *треба було*, а також і особа як діяч. Звісно, що тільки за змістом реченневої структури можна домислити у визначеній ситуації наявність особи, тому як тільки істота може уособлювати в собі такі якості як *кваліфікація, поважність* і бути носієм цих ознак.

Наведені неповні речення класифікуються як еліптичні, (І. Р. Вихованець), тобто як такі, в яких уявлення про неназваний головний член двоскладного речення встановлюється з їх власного змісту й будови, а не з контексту чи ситуації, на відміну від “власне - неповних” речень, в яких неназваними можуть бути будь-які головні або другорядні члени. Наприклад, власне-неповні речення з неназваними підметом і присудком: *“А коли ж ми зустрінемося? – Ну, коли-небудь...”* (П. Загребельний); з неназваними другорядними членами: *“Ти був на річці?” – “Був”* (В. Винниченко), - ілюструють зовсім інші смислові структури, в яких з’ясування лексично невиражених членів речення пов’язані з ситуацією чи контекстом. Таким чином, еліптичні речення – це формально неповні, але семантично повні конструкції, головну специфіку яких становить семантична повнота, з одного боку, і нульова форма присудка або підмета – з другого.

Теоретичні засади щодо визначення особливостей формально неповних речень, “еліптичних”, такою ж мірою, на наш погляд, стосуються і односкладних речень, які за своїми семантико-синтаксичними ознаками кваліфікуються в лінгвістиці неоднозначно. За визначеннями вчених “еліптичні” речення з лексично невираженим нульовим підметом переважно зараховують до односкладних означено-, неозначено- й узагальнено-особових конструкцій як семантично повні двоскладні конструкції [2, с.104].

В російській лінгвістиці щодо поставленої проблеми повноти-неповноти односкладних речень, і безособових зокрема, Г. А. Золотова стверджує, що питання про склад і форму вираження головного компонента синтаксичної структури, наявність або відсутність якого визначає належність цієї структури до розряду двоскладних чи односкладних, залишається складним у сучасній лінгвістиці і не вирішеним [5, с.66-67]. У наведених прикладах: *Мені весело; Мені зле*, - вона доводить, що говорити про

безособовість і односкладність цих синтаксичних структур неправомірно, оскільки особа, яка виражається давальним відмінком, має значення особовості і є першим необхідним компонентом моделі як носій предикативної ознаки, тобто є носієм ознаки другого головного компонента. Саме співвіднесеність названої предикативної ознаки з його носієм стверджує, що таке речення є “принципово двоскладним”. Ні найменування предмета саме по собі, ні найменування його ознаки (Г.А.Золотова), якщо вони не співвідносяться з його носієм, не складають змісту речення, не відображають його суттєвих ознак і звідси не дають ефективної інформації [5, с.67-68].

Аналізуючи безособові речення як надзвичайно різноманітні і кількісно поширені структурні та семантичні групи, що викликають в лінгвістиці, можливо, найбільший інтерес щодо їхньої кваліфікації, зупинимося на визначенні цих речень за нормативними граматиками. Наприклад, за одним із визначень сучасних граматик стверджується, що ядро безособових речень складають ті речення, головні члени яких називають дії й процеси, котрі, в принципі, не можуть мати виконавця або ж, навпаки, подають їх лише як інструмент якоїсь невизначеної сили. Дія чи ознака, таким чином, відривається від виконавця чи носія. Цей же прийом “відриву” застосовується і в ситуації наявності конкретної особи – виконавця дії: *Я хочу – Мені хочеться; Я сумую – Мені сумно*, який свідчить про те, що головні члени безособових речень подають дії й стани як самостійні прояви сил, почуттів тощо, незалежно від волі виконавця. За іншим джерелом безособові речення визначаються як такі, що не мають граматичного підмета і не можуть мати, а дія або стан виступають як прояви, які незалежні від особи.

Враховуючи ці та інші визначення, можемо зробити висновок, що аналіз безособових синтаксичних структур потребує дослідження різних поглядів щодо з'ясування повноти чи неповноти цих структур на смисловому ярусі та форми вираження в них головних членів, в даному випадку – суб'єкта безособового речення.

Суб'єктна синтаксема як абстрактна субстанціальна семантико-синтаксична одиниця реалізується у своїх семантичних і морфологічних варіантах. Семантична диференціація суб'єктної

синтаксеми залежить передусім від характеру предиката. За ознаками предикативної системи безособових речень найпоширенішими вирізняються серед них семантичні варіанти суб'єктних синтаксем – дії, процесу, стану. Основним морфологічним варіантом суб'єктної синтаксеми в сучасній українській мові виступає називний відмінок, що за первинною формально-синтаксичною функцією є підметом, але на противагу йому на семантичному тлі цю ж функцію виконують і непрямі відмінки, що є притаманним що до безособових речень. Семантико-синтаксичні суб'єктні функції непрямих відмінків – орудного, давального, знахідного, родового, – трансформаційно пов'язуються з вихідним для них центральним відмінком – називним, але, звичайно, в суб'єктивній зоні вони мають вужчі семантичні можливості щодо валентності предиката.

Так, орудний відмінок як морфологічний варіант суб'єктної синтаксеми у функції дії, що є дещо віддаленою від первинної його семантико-синтаксичної функції інструмента, в безособовому реченні сформувався в результаті переміщення його з правобічної придієслівної позиції в лівобічну (суб'єктну). Займаючи в суб'єктній синтаксичній парадигмі форм підпорядковане, деміактивне, місце щодо називного відмінка, орудний відмінок як морфологічний варіант суб'єктної синтаксеми такою ж мірою виконує в безособовому реченні функцію діяча, що і реальний суб'єкт у називного відмінка [6, с.117].

Як зазначають мовознавці І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський, в літературі усталюється думка про те, що між активом і пасивом існує конверсивне відношення, тобто обидві форми виражають однаковий стосунок між предметами, але протиставляються одна одній за складом експліцитної та імпліцитної інформації. Взаємозв'язок між цими двома протиставленнями очевидний: речення *Сонце висушило сіно* може мати крім активного варіанта і пасивний відповідник *Сіно висушене сонцем*, а також і факультативний: *Сонцем висушено сіно*. В різних варіантах речень лексема *сонце* виконує різні синтаксичні ролі: додатка, діяча і виступає в функції знаряддя.

Слід зазначити, що активне особове речення є вихідним як в опозиції актив - пасив, так і в опозиції особовість – безособовість.

Отже, активна й пасивна конструкції безособової форми за складом своїх компонентів збігаються. *Пишуть лист* (неозначено-особове значення) – актив, то в пасиві увага зосереджується на пацієнсі – об'єкті дії – *Лист написаний (-но)* [1, с.112-113].

Таким чином суб'єктні синтаксеми в орудного відмінка, узгоджуючись з предикатом, що виражений безособовим дієсловом у значенні дії, процесу, звичайно за смыслом, а не за формою пасивних реченневих конструкцій, засвідчують реальний процес і активних його учасників, виконавців дії.

Звідси, стверджується думка про конститутивний характер предикатів, виражених безособовими дієсловами, у нашому випадку як таких, що означають дію, операцію, які здійснюються узгодженими реальними суб'єктами в орудного відмінка, тобто носіями їхніх ознак. Як засвідчує вчений А. П. Загнітко, враховуючи погляди вітчизняних і зарубіжних лінгвістів Н. Д. Арутюнової, А. М. Мухіна, В. В. Бабайцевої, О. О. Холодовича, В. А. Белошапкової, Л. Теньєра, К. Бейзелла та інших, в реченневих структурах типу: *Камінь розбив вікно – Хлопець каменем розбив вікно* – передбачається наявність/відсутність кількох підметів. Це явище пояснюється тим, що підмет і додаток як рівнорядні актанги перебувають в інверсійному протиставленні, тобто додаток трансформується в підмет, а останній – в додаток, а саме: *камінь* виступає як інструментальний суб'єкт [7, с.19-20].

На прикладах інших реченневих структур: *Мабуть, іноді переймався химерною вірою* (Є. Гуцало) – *Химерна віра іноді переймала його*; *Волею людей змінюється географія степу* (О. Гончар) – *Воля людей змінює географію степу*; *Правда говориться не язиком, а душею* (Нар. тв.) – *Правду говорить не язик, а душа*; *Щоправда, водиться за чоловіком одна, здається, вада...* (Є. Гуцало) – *Чоловік має одну, здається, ваду...Кожен новий твір Гончарів буквально ковтається читачем* (П. Загребельний) – *Читач буквально ковтає кожен новий Гончарів твір*; *Віками еволюції витворились спеціальні роди словесної творчості...* (М. Грушевський) – *Віки еволюції витворили роди словесної творчості*.

На прикладі іншої групи безособових речень спостерігаємо формування суб'єкта в давального відмінка, що на смислового тлі розгляду мовленнєвої конструкції спроможний витіснити називний відмінок із сфери суб'єкта стану: *Дітям спочатку було дуже чудно (Неч.-Лев.) – Спочатку діти були дуже чудні; Мирославі ще якось щастило (Головка) – Мирослава ще якось була щасливою; Чи нам за це віддячиться в раю? (Костенко) – Чи будемо ми віддяченими в раю?* - свідчать про необхідність використання в безособових конструкціях давального суб'єкта стану, який увиразнює зміст і перебуває в синонімічних відношеннях із називним відмінком суб'єкта, здебільшого, стану.

Як стверджує І. Р. Вихованець, “Односкладні елементарні прості речення з аналітичними дієсловами стану і зумовленим валентністю цих дієслів давальним суб'єктом стану, очевидно, слід вважати трансформами двоскладних речень” [8, с.117].

Розглянувши деякі різновиди безособових речень за мети визначення в них семантичних суб'єктів як реальних діячів об'єктивної дійсності, можемо стверджувати, що на смислового рівні в наведених конструкціях суб'єктні синтаксеми непрямих відмінків є суб'єктними еквівалентами двокомпонентних речень, аналогічних щодо закладеного в них змісту. В.А.Белошапкина, даючи визначення цим мовним явищам, засвідчує, що речення, які означають певний стан предмета або повідомляють про дію особи, стихійної сили, - включають до свого складу позицію непрямого відмінка іменника у значенні суб'єкта: *Він веселий – Йому весело; Мені радісно від отриманої вістки; Вітер зірвав дах – Вітром зірвало дах; Блоком анонсів новин завершено вечірній випуск програми.* Це сприяє можливості вираження одного і того ж явища різними структурними засобами [9, с.448-449]. Значення речень в цих парах, стверджує автор, вирізняється не тим, що кожне з них значить, а тим, як створюється мовленнєвий процес. Кожне речення відповідно до конкретно закладеного в нього абстрактного значення по-своєму стилізує той чи інший фрагмент дійсності, даючи йому ту чи іншу проекцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1983. – 218 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: [Підручник] / І.Р. Вихованець. – К.: “Либідь”, 1993. – 368 с.
3. Ч.Филлмор. Основные проблемы лексической семантики / Ч.Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Вип. X – М.: Радуга, 1983. – 464 с.
4. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков: [Учеб. пособие для студентов фак.и ин-тов ин. яз.] / В.Г.Гак. - Л.: Просвещение, 1976. - 287 с.
5. Золотова Г.А. Об основаниях классификации предложений / Г.А.Золотова // Рус.яз. за рубежом, №5. 1989. - С. 66-73.
6. Ломтев Т.П. Предложение и его грамматические категории / Т.П.Ломтев. – М.: Изд. Моск.ун-та, 1972. – 198 с.
7. Загнітко А.П. Кваліфікаційні і класифікаційні ознаки підмета / А.П. Загнітко // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: Збірник наукових праць. - К.: 13 МН, 1998. - С.17-26.
8. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1992. – 221 с.
9. Белошапкова В.А. и др. Современный русский язык: [Учебник] / В.А. Белошапкова. - М.: Высш. школа, 1981. – 560 с.
10. Енциклопедія. Українська мова, - К.: 2000.- 752 с.
11. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник.- 3-тє вид., перероб. і доповн. / О.Д. Пономарів. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
12. Виготский Л.С. Мышление и речь. Собрание сочинений в шести томах. – Т.2. / Л.С.Виготский. – М.: Педагогика. – 1982.
13. Гольдин В.Е. Обращение: теоретические проблемы. / В.Е.Гольдин – Саратов. – 1987. – 127 с.
14. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспект. / Н.И.Формановская. – М.: Рус.яз., 1982 – 126 с.

15. Селіванова Олена Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.

Н. ТАТЬЯНЧЕНКО

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО ВЫСКАЗЫВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОСТОГО ОДНОСОСТАВНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ)

Данная статья посвящена вопросу функционального и семантического анализа простого односоставного предложения, а также определения семантико-синтаксических и лингвистических особенностей их использования в речевой деятельности студентов на нейтральном, научном уровнях высказывания.

Ключевые слова: односоставное, двусоставное предложение, семантика, содержание, смысл, форма, конструкция, структура, функциональный, стиль, компонент.

N.TATYANCHENKO

FUNCTIONAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF ACADEMIC AND SCIENTIFIC STATEMENTS (SIMPLE NOMINAL AND BINOMINAL SENTENCES)

This article is devoted to the aspect of the functional and semantic analysis of the simple nominal and binominal sentences. Special attention is given to the peculiarities of the syntactical attitude at the formal, semantics and syntactical level.

Key words: simple nominal sentence, binominal sentence, semantics, sense, content, form, construction, component.

УДК 811.111'373-72'367.4'367.623:821.111-93''20'' Д. Ролінг

Ірина ТЕРСІНА

МОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВОТВОРІВ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОТТЕРІАНИ)

Досліджено індивідуально-авторські словосполучення з прикметником в англomовних текстах популярних романів Дж. К. Ролінг, що поглиблює відомості про ідіостиль та художню концепцію